

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 21

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 21

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2019

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Wolfgang Hock

Untersuchungen zu Daukšas Postille – IV. *Zur Textkonstitution* o 9

Birutė Triškaitė

Milkų šeima XVII–XVIII a. Prūsijos Lietuvoje: genealogijos rekonstrukcija o 73

Kotryna Rekašiūtė

Heinrichas Theodoras von Schönas: ryšiai su masonais o 127

Birutė Kabašinskaitė

Katekizmo pokyčiai XVIII–XIX a. pradžios lietuviškoje kalvinistų raštijoje o 147

Roma Bončkutė

Simono Daukanto *Būdo* recepcija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* (1891) o 165

Giedrius Subačius

Pirmosios Simono Daukanto knygos *Prasma lotynų kalbos* (1837)

raidės <I-, J->, <i-, j-> ir jų rinkėjai o 193

Jurgita Venckienė

Hektografinis *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* –

nežinota XIX a. pabaigos gramatika o 209

Daina Urbonaitė, Loreta Vaicekauskienė

Gimtoji kalba mokykloje: Vakarų Europos švietimo paradigimų istorija

su šiaurinėmis Lietuvos prieskoniu o 233

Ramunė Čičirkaitė

Ar žodžio galo balsių ilgumą lemia kalbų kontaktai? Praeities mįslė

iš kelių kartų įvairiakalbių vilniečių perspektyvos (trukmės aspektas) o 255

Publikacijos (Publications)

Ona Aleknavičienė

Henriko Lyzijaus laišakai (1718, 1722) Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui I

dėl Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro o 283

Recenzijos (Reviews)

Reda Griškaitė

Recenzuojama: Aurelijus Gieda, *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*, 2017 o 311

Vilma Žaltauskaitė

Recenzuojama: Reda Griškaitė, *Nuo botanikos iki istorijos: Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė. Aleksandra Tekla Sofja Wolfgang, 1805–1861. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 10, 2016 o 331

Paweł Brudzyński

Recenzuojama: *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija: NOVUM TESTAMENTUM Domini Nostri Jefu CHristi Lithvanicâ Lingvâ donatum* o 339

Dalia Dilytė

Recenzuojama: Mikas Vaicekuskas (sud., par.), Daiva Krištopaitienė (par.), Kristijonas Donelaitis, *Raštai 2. Poetiniai tekstai. Metų eilutės ir žodžių junginiai, Metų fragmentas, Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą, pasakėčios, eilėraščiai, kiti eilėlavimai*, Dokumentiniai ir kritiniai leidimai, vertimai, 2019 o 347

Dalia Satkauskytė

Recenzuojama: Arūnas Streikus, *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*, 2018 o 353

Ruth Leiserowitz

Rezension von: Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (Hrsg.), *Chronik der Schule zu Nidden*, 2013; Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (sud.), *Nidos mokyklos kronika*, 2016 o 361

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Gytis Vaškelis

In memoriam Petruui, Petruui Kalibatui (1948–2019) o 371

Reda Griškaitė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Recenzuojama:

Aurelijus Gieda,
Manifestuojanti Klėja. Istorikai
ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais

Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, 640 p.

ISBN 978-609-459-860-9 (internete); ISBN 978-609-459-861-6 (spausdintinis)

Buvau sau davusi žodį niekada daugiau nerašyti recenzijų *spaudai*, nes visada dar yra ir tai, ką vadinu *po to*, kai recenzija pasirodo. O reakcija dažniausiai neadekvati todėl, kad dauguma šiandien Lietuvos istorikų spausdinamų recenzijų vis dar neatitinka šio žanro apibrėžties, t. y. daugiau anotuoja, o ne recenzuoja. O kadangi – *neatitinka*, tai paprastai ir nesukelia *jokios* reakcijos. Tačiau Aurelijus Gieda asmeniškai paprašė mane reaguoti į jo pirmąją knygą. Paprašyta buvau tam labai tinkamoje vietoje – 4-ajame Lietuvos istorikų suvažiavime, todėl taisyklę sulaužiau, ir net ne vieną, o du kartus – anksčiau knygą recenzuoti *spaudai* visada rinkdavausi pati. Iš *Manifestuojančios Klėjos* (toliau – *MK*) tikėjausi tiesiog gero, tvarkingo darbo, tačiau pradėjusi skaityti, kaipmat supratau, kad knyga gerokai pranoko lūkesčius. Tiesiog mėgavausi tekstu – kaip geru vaizdu pro langą. Ir konspektavau. Tas konspektas – ištisi septyniasdešimt keturi kompiuterio lapai. Taigi tarytum vėl buvau universiteto auditorijoje ir klausiau gerų paskaitų man rūpima tema; paskaitų, kokių dėl netinkamo mano studijų meto (sovietmečio) tiesiog negalėjo būti, o knygoje minimi vardai, nors dauguma ir girdėti, tada buvo tariami visai kitame kontekste. Taigi ir dėl šios, ir dėl kitų priežasčių, apie kurias dar rašysiu, jau iš anksto tariau, kad pritariu šios knygos „Pratarmės“ autoriaus Zenono Norkaus žodžiams, jog iš esmės turime reikalą „su tikru šedevru“ (p. [VIII]).

Tačiau iš pradžių – privalomoji recenzijos dalis – trumpas veikalo apibūdinimas. Knygą sudaro minėtoji Norkaus „Pratarmė“ (VII–[VIII]), paties autoriaus įvedamasis žodis (IX–X), „Įvadas“ ([1]–49) ir keturi dideli skyriai: 1) „Nacionalinė istoriografija ir jos pažintinių interesų klostymasis“ ([51]–115); 2) „Intelektualinių manifestų laikas: 1904–1915 metai“ ([117]–188); 3) „Akademinės disciplinos link: 1915–1929 metai“

([191]–329); 4) „Išbandymų ir brandos dešimtmetis [1929–1940 metai. – R. G.]“ ([331]–452). MK turi ir santrumpų sąrašą, epilogą, redakcinių pastabų skyrelį, bibliografijos sąrašą, santrauką anglų kalba ir asmenvardžių rodyklę. Visa tai sudaro solidžios apimties – daugiau nei 600 puslapių (sic!) – veikalą, kuriame – trylika poskyrių. Tresaidekafobiškus, t. y. kamuojamus skaičiaus trylika baimės (yra ir tokia fobija) skaitytojus autorius iš karto įspėja, kad skaičių sutapimas – atsitiktinis (p. X). Nors tas pats fobiškas skaitytojas kaipmat paklaustų, kodėl ir knygos gale *taip estetiškai* sukomponuotame iliustracijų bloke – vaizdų taip pat trylika (sic!). Šiaip ar taip, kaip sako ir knygos pavadinimas, ir jos struktūra – čia pasakojama Lietuvos istoriografijos istorija griežtai apibrėžtu chronologiniu laikotarpiu – 1883–1940 m. Ir vėl skaičiai, tačiau šį kartą – iki skausmo pažįstami visiems. Tik niekada iki šiol tarp šių kontrastingų datų – tokios baltos ir tokios juodos – nebuvo įrėmintą *Lietuvos istoriografijos* – istorikų ir ypač istorikos – istorija. Ir tai jau savaime įdomu. Tačiau bent jau man labiausiai užkliuvo dešimtajame, romėniškai pažymėtame šios knygos puslapyje, užrašyti tokie sakiniai: „Ar ji galėtų būti rašoma kitaip, nei šioje knygoje? Esu įsitikinęs, kad taip. Be šios svarbiausios nuostatos aš greičiausiai niekada nebūčiau pradėjęs savo paieškų“ („Autoriaus žodis“, p. X). Ši autoriaus pozicija – sąžininga, nes toks klausimas kilo iš karto, vos pažvelgus į tuos skaičius – kad buvo galima ir *kitaip*, bent jau chronologiškai, nagrinėti šią temą. Tačiau MK autorius pateikia *savo pasakojimą*. Žinoma, ne be autoritetų. Giedai ypač imponuoja Stefano Bergerio nubrėžtos XX a. istoriografijos istorijos tyrimų gairės, kurių esmę sudaro trys dėmenys: institucijos, santykiai tarp istorikų ir metodai bei istorijos rašymui poveikį dariusios teorijos, t. y. istorika („Istiografijos istorijos aktualumas“, p. 2). Tačiau visa tai MK autorius vadina tik pradinėmis savo knygos intencijomis, nes ilgainiui istoriografijos raidą vis labiau suvokia kaip integralią trijų lygmenų – asmens, grupės ir visuomenės – plėtotės visumą, todėl svarbiausiu tikslu tampa noras „pateikti kompleksinį istoriografijos kaitos tam tikroje visuomenėje vaizdinį, išskirtinai telkiantis į visuomenės, istorikų profesinės grupės ir asmenybių poveikį istoriografijos tapsmui“ (p. 2–3). Anot Giedos, dėl Lietuvos istoriografijos tyrimų stokos nebuvo galimybės *visapusiškai* atskleisti ryšius tarp istorikų ir pasvarstyti apie *bendrąją* istorijos kultūrą, todėl tyrimas susitelkė tik į du Bergerio nurodytus dėmenis – profesijos bei institucijų vystymąsi ir istoriką (p. 3). Užbėgant už akių, negalima nepaminti, kad tuos ryšius, ypač bendrą istorijos kultūrą, MK autoriui vis dėlto pavyko jeigu ne atskleisti, tai tikrai užčiuopti. Užvertus knygą, kaip tik *saitinio* istorikų pasaulio vaizdas – tegul netiesiogiai, tarp eilučių – ir lieka vienu ryškiausių šio tyrimo teikiamų potyrių. Akivaizdu, kad šių sąsajų tiesiog buvo neįmanoma neatrasti, juolab kad Giedą domino ne tik individualios istorikų paieškos pačios savaime, bet ir šie ieškojimai kaip *kolektyvinis* fenomenas (ten pat). Kitas svarbus MK bruožas – siekis neužsidaryti tik lietuviškos istoriografijos rėmuose, ieškoti jungčių su europiniu istorijos mokslu (p. 4). Kaip tik čia knygos autorius ir įžvelgia – ir vargu ar galima jam nepritarti – savo darbo išskirtinumą kitų Lietuvos istoriografijos tyrėjų darbų kontekste.

Dalyko istoriografijos aptartį Gieda pradeda pasakojimu apie 1987–2007 m. akademinės Lietuvos istorikų bendrijos refleksiją 1883–1940 m. istoriografijos tema. Ko-

dėl tik keliais sakiniais pristato gausius „buržuazinę istoriografiją“ pliekiančius sovietmečio tekstus, aiškina daugiau nei lakoniškai: tada buvo vertinami tik tų istorikų darbai, kurie liko Lietuvoje, kaip antai Igno Jonyno, o ne Augustino Voldemaro („Keturių santykių ir ieškojimų epochos“, p. 9). Tačiau, mano nuomone, nuo to knygai „tik geriau“ – sovietinis ideologinis spaudas, kad ir koks jis būtų buvęs stiprus, kartu yra ir labai nuspėjamas, šabloninis, tad ir komunistinių kolegų refleksija – jeigu ir ne niekinė, tai tikrai neverta daugžodžiavimo, juolab kad jau atlikti ir specialūs tyrimai¹. Tačiau Gieda ilgiau nesustoja ir prie išeivijos santykio su „buvusia istoriografine tradicija“, tik konstatuoja, kad kai kuriais požiūriais šiame bare nuveikta gana daug. Kiek labiau pabrėžia Adolfo Šapokos „naują kvėpavimą“ (p. 11), bet ir šis istorikas jam įdomus tik kaip emocinės ir istorinės atminties tiltas tarp prieškario ir jau atgimusios Lietuvos (p. 12). Akivaizdu, kad MK autoriui daugiausia imponuoja tasai įspūdingas Atgimimo laikų euforijos nuspalvintos „represuotos“ ir „išlaptintos“ prieškario ir išeivijos istoriografijos sprogimas, t. y. milžiniškas jos populiarumas, kurio išraiška buvo tiek didžiuliai knygų tiražai, tiek jos gebėjimas – na ir kas, kad tik laikinas, – „konkuruoti su visa 1944–1987 m. Lietuvos sovietine istoriografija“ (p. 14–15). Akivaizdu ir tai, kad Giedai daug mažiau patrauklus post-sovietinių (Atgimimo laikų) istorikų pataikavimas (su nedidelėmis išimtimis) jų pirmtakų rašytiems darbams – tai, kas mandagiai įvardijama kaip nepaprastai pagarbus santykis ir net panegirika (p. 16–17). Ir tai iš esmės būdinga visai MK, jos autoriui daugiausia rūpi postkomunistinio Lietuvos istoriko santykis su nacionaline istoriografija, taigi daugiau *psichologinis* aspektas – tai, kas vadinama profesionalių istorikų atsigrėžimu į savo profesijos istoriją ir tradiciją, santykio su ja užmezgimu arba tiesiog jos prisijaukinimu (p. 22).

Kaip to „prijaukinimo“ ir „santykio užmezgimo“ išraišką Gieda išsamiai aptaria tiek Lietuvos istorikų draugijos atkūrimą (1988 m.), tiek *Lietuvių Atgimimo istorijos studijų* grupę, kurios esminė užduotis buvo atsisakyti „išimtinai tautinės XIX a. istorijos traktuotės“ (1990 m. išvakarės, p. 22–23; 25–28). Monografijos autoriui labai svarbu ir prieškariniu nespėtas išleisti trečiasis žurnalo *Praeitis* numeris – „kaip dabarties santykio su lietuviškąja istoriografijos tradicija pradžia akademinė prasme“, ir Vilniaus universiteto Istorijos fakultete savo veiklą pradėjusi Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra (įkurta 1993 m.), turėjusi skatinti teorinį istorijos pažinimą, tyrinėti sovietmečio (sic!) istoriografijos paveldą ir kritikuoti istoriografijoje vyravusią smulkmeniškumą (sic!, p. 23–24; 28–34). Daug vietos skiria ir „Zenono Ivinskio skaitymams“, kurių svarbiausias tikslas buvo įprasminti suvokimą „kad už istorijos pasakojimo visuomet slypi teorinės, metodologinės ir istoriografinės problemos“ (1994 m., p. 31–32). Ir pagaliau to pereinamojo laikotarpio – nuo euforijos iki akademizmo – kulminacija pačioje XX a. pabaigoje, kai ne tik vis kritiškiau žvelgiama ir į prieškario istoriografiją („Kai kurie lietuviškojoje išeivijoje parašyti darbai atgimusios

¹ Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai 1999; Švedas 2009.

Lietuvos profesionaliems istorikams jau kėlė *nevilgtį* ir priminė *intelektualinį akligatvį*“, p. 33), bet ir pati „istorija vis labiau paliekama patiems istorikams“ (ten pat).

Šią Lietuvos dabarties istoriografijos santykio su istoriografija iki 1940 m. retrospektyvą Gieda parodo daugiau nei įtaigiai. Maža to, vaizdą piešia labai emocionaliai. Empatija, kurios išraiška – ir daugybė *kursyvu*, apskritai būdingas šios knygos bruožas. Nors bent jau kurį laiką ir neapleidžia mintis, kad autorius savo tyrimą galėjo pradėti tiesiog nuo konkrečios dalyko istoriografijos aptarties, šis *įvado įvedamasis* – viena žaviausių monografijos vietų. Kaip ir žanro požiūriu viena įdomiausių – Valdo Selenio knygos *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*² aptartis. Nors Povilo Lasinsko monografiją *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*³ Gieda vadina iš esmės pirmu plačiu prieškario istoriografijos tyrimu nuo Antrojo pasaulinio karo laikų (p. 35), daug ilgiau sustoja prie Selenio monografijos ir pagal ją parengtos ir apgintos disertacijos *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais* (vadovas Aivas Ragauskas)⁴. Ir tai suprantama – tiek teminiu, tiek chronologiniu požiūriu Selenio darbas yra čia recenzuojamos knygos konkurentas. Nors Gieda kolegai pažeria ir daug kritikos (ypač dėl tyrėjo pasirinktos istoriko prieškario Lietuvoje apibrėžties ir atrankos kriterijų), kaip visada reziumuoja *elegantiškai* – dėkoja už nuolatinės pastangas aiškinantis „sudėtingą *buvimo istoriku prieškario Lietuvoje klausimą*“ (p. 38). Apskritai, bent jau man, MK – tai tarsi išsami Selenio tyrimų recenzija. Gieda šio dalyko niekada atvirai neišvardija, galbūt ir pats tos minties, bent jau viešai, niekada neišrutuliojo, tačiau žvelgiant iš šalies atrodo *kaip tik taip*⁵. Selenio pavardės nėra tarp oficialių MK recenzentų. Tikriausiai šią aplinkybę lėmė tik biurokratinės priežastys, nes šie tyrėjai – atviros mokslinės diskusijos verti pašnekovai. Giedos kitoniškumas prieš Selenį – ne tik metodologinis, bet ir gero kai didesnis dėmesys europiniam istoriografijos kontekstui bei chronologinės ribos. Selenio darbas aprėpia dvidešimt šešerių, o Giedos – penkiasdešimt septynerių metų laikotarpį. Abu tyrėjai savo darbe išskiria po tris istorikų kartas, tačiau pagal amžiaus cenzą jos išsidėsto kiek kitaip: Selenio monografijoje analizuojami istorikai, gimę 1860–1880, 1880–1895 ir 1895–1900 m., o Giedos – 1851–1862, 1878–1883 ir 1900–1913 m. („Istorikų kartos, laiko ir vietos koloritas“, p. 39).

MK autorius atsisako istoriografijos raidą periodizuoti tik pagal politinius procesus, pirmenybę atiduota sociokultūriniais reiškiniams: „Kadangi istoriografijos raida suvokiama kaip Lietuvos sociokultūrinės istorijos dalis, nesilaikoma ir bene populiariausios, politinės istorijos suponuojamos, istoriografijos raidos periodizacijos“ (ten pat). Iš čia, anot Giedos, ir tokia ryški – kaip ir pati *Auszra* – 1883-ųjų data, o ir ne mažiau ryški – 1904-ųjų. Svarbūs ir kiti, pasirodo, ne tik Pirmojo pasaulinio karo pradžią Lietuvoje *de facto* žymintys, bet ir *istoriografinius procesus* įrėminantys skaičiai –

2 Selenis 2007.

3 Lasinskas 2004.

4 Selenis 2008.

5 Šios recenzijos autorė taip pat yra parašiusi, tiesa, daug kuklesnės apimties knygą-recenziją. Žr. Griškaitė 2005.

1915-ieji. Ir, žinoma, visa tai reziumuojantys – 1940-ieji. Visos šios datos yra reikšmingos ir sociokultūrinei istorijai, tačiau, bent jau *Lietuvos atveju*, niekada nebūna tik grynai sociokultūrinio reiškinių. Galbūt todėl MK autorius ilgainiui savo poziciją sušvelnina, teigia, kad darbe laikysis dar ir sociopolitinės chronologijos (p. 42).

Giedos pasirinkta chronologija nėra unikali. Ir pats tyrėjas pažymi, kad šis laikotarpis, kaip esmingai atspindintis tam tikrą istorinę vienovę, jau buvo pastebėtas ir kituose, nors ir ne istoriografijos procesų istorijai skirtuose darbuose (p. 42, išn. 179). Tačiau tikrai šviežia ne tik istorikai, istorijos profesijai ir istorinei kultūrai konkrečiai, bet ir Lietuvos sociokultūrinei istorijai apskritai, yra 1929-ųjų data, ženklinanti naujos kartos istorikų atėjimą į Lietuvos istoriografiją. Šiuos skaičius Gieda vadina *simboliniais*, tačiau vargu, ar pasirodžius jo knygai jie turės tik abstrakčią reikšmę, juolab kad šios kartos aptarčiai skirta dalis – viena išpūdingiausių visoje monografijoje. Taigi, kaip buvo sakyta, nors chronologiniu 1883–1940 m. Lietuvos istoriografinių procesų įreminimu MK autorius nėra originalus, ir tai, kad šiuo atžvilgiu nėra nei vienišas, nei pionieriškas, sąžiningai pabrėžia ir jis pats (p. 42), toks pasirinkimas yra *gerbtinas*. Galbūt kiek mažiau įtikina knygos autoriaus mintis, kad kai kurių, nors ir ne konkrečiai istoriografijai skirtų, tyrėjų darbai rodo, jog „tikrai aktualu ieškoti naujos Lietuvos istoriografijos raidos periodizacijos“ (ten pat). Nes specialiai ieškoti čia nieko nereikia – pas tyrėją chronologija visada „ateina pati“, jam dirbant su medžiaga. Neabejoju, kad ir vadinamoji neoriginali Giedos chronologija taip pat atsirado kaip tik tokiu būdu.

Tikriausiai tokiu pat būdu atsirado ir knygos pavadinimas, kuris visada yra tarsi simbolinė kūrinio vėliava. Vėliavos metafora Giedos monografijai daugiau negu tinka, nes jo Klėja ne tik šlovina praeitį ir saugo protėvių atmintį, bet ir manifestuoja („Pavadinimo semantika“, p. 49), taigi atlieka ir viešą iškilmingą aktą. Ir nors galima pritarti autoriaus žodžiams, kad lietuviškoje istoriografijoje ir istorikoje Klėja manifestuoja tik *kartkartėmis* (ten pat), šis pavadinimas, nors ir „ne visai teisingas“, nes, kaip minėta, istorijos peržiūros ir istorinės minties atsinaujinimo iniciatyvos tada anaipol nevyraavo, yra *tiesiog gražus*. Kaip kad *tiesiog gražu* ir daug kas kita Giedos knygoje.

Gražus tiek bendras „nacionalizmo ir istorijos amžiaus“ Europoje, tiek konkretus „lietuvių išsivadavimo kultūros“ (sic!) pateikimas („Nacionalizmo ir istorijos amžius“, p. 52), ypač kontekstai, juolab kad jie dar ir „provokatyvūs“, o tiksliau – pribloškiantys „istorine neteisybe“. Štai Gieda pateikia pavyzdį, kad tuo metu, kai XIX a. antroje pusėje išaugo istorijos mokslas ir atsirado jo institucinė struktūra (vien tik vokiškuose universitetuose istorijos katedrų skaičius padidėjo iki 175), Lietuvoje, atvirkščiai, ne tik kad jau seniai neveikė universitetas, taigi neliko nei istorijos dėstymo, nei mokslinių diskusijų, bet ir „ūkinę baudžiavą pakeitė *kultūrinė baudžiava* – nuo 1864 m. prasidėjęs spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas“ („Keli provokatyvūs sugretinimai“, p. 54). Taikliai pastebėta ir dar viena skaičių kongruencija – kaip tik Vilniaus universiteto uždarymo metais Karaliaučiaus universitete pirmą kartą organizuojamas istorijos seminaras kaip *privaloma* istorikų ruošimo praktika (p. 55). Ir nors knygos autorius mano, kad šio sutapimo nereikėtų pervertinti (p. 56), jis ne tik kad labai

ilustratyvus, tačiau tiesiai smogia ne tik į galvą, bet ir širdį. Čia pasigesta tik šiočio tokio lietuviškos padėties „sušvelninimo“ – tiek privačioje erdvėje, tiek spaudoje (ir nebūtinai leistoje Lietuvoje) istorijos seminarai vis dėlto „vyko“ ir čia – turiu galvoje kad ir virtualiąsias Mykolo Balinskio ir jo įsivaizduojamos kompanijos diskusijas prie Kražantės krantų, kurioms autorius, mano galva, skyrė nepelnytai mažai dėmesio ir kitame knygos skirsnyje („Simono Daukanto perspektyva“, p. 77). Pasigedau ir kritiškesnio žvilgsnio į vokiečių istoriko ir istoriografijos istoriko Lutzo Raphaelio teiginį apie du tautinių judėjimų tipus, taigi ir apie dvi skirtingas sąlygas vystyti istoriografiją Romantizmo laikotarpiu („Keli provokatyvūs sugretinimai“, p. 57, išn. 15). Tai ne vienintelis atvejis, kai Giedos knygos išnašas skaityti tiesiog įdomu. Apie MK autoriaus pastabas šios monografijos apačioje būtų galima rašyti ir visai atskirą recenziją (sic!). Tuo tik noriu pasakyti, koks kitoks, o kartu ir koks *atpažįstamas* kitų pastarojo meto istorikų darbų kontekste yra Giedos kūrinys. Skaitant MK neapleidžia ir kita mintis: apie istorijos istoriją rašančiam profesionalui *kaip tik taip rašyti* ne tik pagaidautina, bet ir privalu. Bent jau *turėtų būti privalu*, nes žinome priešingą, jau chrestomatiniu tapusį atvejį – studijos *Historyka*⁶ autoriaus tekstai (visai kitaip nei jo pasakaitos) buvo sausi, kampuoti, kitaip tariant, – beveik nepaskaitomi.

Aukštą minties ir stilistikos lygį Gieda išlaiko visame knygos tekste, o tai nėra lengva, net *profesionaliam* istorikui. Šį žodį kursyvinu neatsitiktinai – kaip tik *istoriko profesionalo* tapsmo Lietuvoje genezė ir yra svarbiausias monografijoje keliamas klausimas: „Kada, kaip ir dėl kokių veiksnių šalia istorijos mėgėjų, istorinių raštų rašytojų, istorijos publicistų ir populiarintojų socialinėje arenoje pasirodė ir istoriko profesionalo tipas?“ („*Istoriko profesijos tapsmas nacionalizmuose*“, p. 59). Tačiau *Lietuvos atveju* „istorijos sumokslėjimo“ problema daugiau nei sudėtinga, nes tai – kraštas, kurį sunku išprausti (tai parodė ir minėtoji Raphaelio koncepcija) į daugmaž visuotinai nusistovėjusią schemą, kuriai labai svarbu tiek istorijos „savarankiškumas“ kitų mokslų kontekste, tiek jos institucionalizacija. Ypač pastaroji. Todėl tik iš dalies pritariu knygos autoriaus minčiai, kad ieškant profesionalaus Lietuvos istorijos mokslo tapsmo remiantis tik minėtąja schema, jis pasirodytų „vėlyvas, procesualus ir šiandien tebesitęsiantis reiškinys“ (p. 60). Dėl antrojo ir trečiojo dėmenų diskusijų ir negali būti – istorijos mokslo kaita, o kartu ir jo profesionalizacija vyksta iki šiol, tačiau dėl tų procesų „paankstinimo“ buvo galima kiek labiau pasistengti. Šį kartą turiu galvoje informaciją apie Imperatoriškojo Vilniaus universiteto istorijos mokyklą, kurios perdėm santūri veiklos aptartis tikrai nusipelnė būti įdėta ne į išnašą, o bent jau viename paragrafe (žr. p. 60, išn. 23). Panaši pagarba galėjo būti parodyta ir bene ryškiausiai istorijos institucionalizacijos Lietuvoje pavyzdžiui – Vilniaus senienu muziejui ir Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai. Jeigu autorius ieškotų dar ir „*masinės* istorijos institucionalizacijos bangos“ (žr. p. 61), kuri Vakaruose datuojama 1864–1904 m., šiokią tokį bangavimą rastų net ir neuniversitetiniame Vilniuje – ten taip pat *kaip tik tada* buvo įkurtos ir veikė „istorijos institucijos“ – Vilniaus archeo-

6 Lelewel 1815.

grafijos komisija ir Vilniaus centrinis archyvas. Tiesa, institucijos keistokos, nors žvelgiant plačiau, tikrai – masinės, nes analogiškos imperijoje buvo įkurtos ne tik Vilniuje, ir net tam tikru požiūriu „lietuviškos“, nes dirbo buvusioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje, buvusio Vilniaus universiteto pastatuose ir tik su lietuviška medžiaga. Maža to, dirbo iki pat 1915-ųjų. Šių institucijų veikla niekaip netilptų į nacionalinės istoriografijos rėmus – taip kaip ją mes suprantame dabar ir kaip ji yra suprantama recenzuojamoje knygoje, tačiau jos vertos daugiau nei būti tik paminėtos (p. 75). Kitaip tariant, vakarietiškas kontekstas – o jis knygoje labai platus – turėtų būti tolygus imperiniam kontekstui.

Todėl ir kito MK paragrafo pavadinimas – „Simono Daukanto perspektyva“ – suponuoja mintį, kad ir ši kartą bus nueita tradiciškai, kitaip tariant, jog dar labiau bus pagilinta istoriografinė tuštuma tarp Daukanto ir *Auszros*. Apie lietuvių nacionalinės istoriografijos gimimą rašantis tyrėjas nepaminėti šio istoriko tiesiog negali. Nes Daukantas – įspūdingas ir fenomenalus, tiesiog svaiginanti išimtis; keistuolis, pralenkęs laiką, ypač jeigu turėsime galvoje anuometės lietuviškos (rašytos lietuvių kalba) knygos kontekstą; knygos, kuri, kaip vaizdžiai rašo Gieda, pirmiausia ieškojo santykio su Dievu, o ne su Pasauliu, taigi ir ne su Istorija (p. 70). Tačiau Daukantas ir tinka, ir netinka. *Tinka*, nes jo Lietuvos programa – tiesiog tobula ir „stebėtina panaši“ į kitų to meto Vakarų Europos nacionalizmų programas (čia knygos autorius daugiausia remiasi Monikos Baár tyrimais⁷), tačiau kartu ir *netinka*, nes jo daugiausia rašyta *ad se ipsum*, taigi „su Daukantu lietuviškoji istoriografijos tradicija nebuvo nei institucionalizuota, nei profesionalizuota“ („Simono Daukanto perspektyva“, p. 63). Beje, ši teorija *tinka / netinka* Daukantui apskritai labai tinka, iš esmės tai apčiuopė ir recenzuojamos knygos autorius. Antai *tinka*, nes Daukantas – mūsų istorikos tėvo Joachimo Lelewelio mokinyš, bet *netinka*, nes jis savo darbuose beveik nevartojo žodžio „istorija“ (žr. p. 64, išn. 36). Taigi *Daukanto klausimas* paprastas tik iš pirmo žvilgsnio. Viena vertus, daukantiškasis fenomenas rodo, kad ir Lietuvos neaplenkė Vakarų Europos intelektualiniai sąjūdžiai (nors žvelgiant plačiau, svarbiausia Daukanto vizitinė kortelė yra Imperatoriškojo Vilniaus universiteto suteiktas abiejų teisių magistro laipsnis, o tai jau savaime rodo, kad gavo ir europinį išsilavinimą – turiu galvoje tai, kaip buvo konstruojamos šios aukštosios mokyklos programos), antra vertus, – sudėtingas, nes iš esmės jo ideologijos poveikis beveik pusę šimto metų buvo minimalus. Kol kas geriausią formuluotę šiai prieštarai apibūdinti rado Egidijus Aleksandravičius, kurio 1995 m. išstarmę cituoja ir Gieda: „idėjos istorijai – o ji galbūt ir yra tikroji istorija – svarbiausia yra idėjos atsiradimo ir idėjos būties faktas, o ne jos populiarėjimo aplinkybės“ (p. 71).

MK autorius skvarbesnės minties *Daukanto tema* neišrutuliojo, bet tai ir suprantama, turint galvoje šio tyrėjo jautrumą tyrimo medžiagai, nuolatines istorinės tiesos arba bent jau *istorinės logikos* paieškas. Juolab sudėtinga, kadangi tyrimo chronologija įpareigoja *ne pradėti* nuo Daukanto, bet tarsi *grįžti į jį*. Mano galva, viskas būtų

⁷ Baár 2010.

stojęsi į savo vietas pasirinkus ne Baár, bet Katarzynos Błachowskos prieigą, t. y. pradėjęs ne nuo Daukanto, o nuo *skaitomiausio* aušrininkų autoriaus – Teodoro Narbuto, kad ir koks „lingvistiškai nepatogus“ jis būtų, kad ir kaip „nederėtų“ su nacionalinės istoriografijos programa⁸. Žinoma, tokiam revoliuciniam iššūkiui reikia ne tiek drąsos, kiek tyrimų. Vis dėlto net ir šiame paragrafe Gieda dar kartą parodo tyrėjo sąžiningumą. (Tai ir visos knygos bruožas – į skaitytojo galvoje iškilusį klausimą jis visada gaus atsakymą – jeigu ne šiame, tai tikrai kitame puslapyje; kitaip tariant, knygos tekstas yra gyvas ir diskusinis.) Turiu galvoje puikią Giedos repliką į Annos Veronikos Wendland ištarmę apie tautinės istorijos versijas kūrusius vadinamuosius lietuviškos istorijos neprofesionalus (žr. p. 72). Priešingai nei šiai tyrėjai, MK autoriui laikotarpis tarp Daukanto ir *Auszros* „yra kupinas susidomėjimo istorija, istoriografijos plėtros ne tik dėl atskirų asmenybių intelektualinių aspiracijų, bet ir institucinių sumanymų, o kartu ir veržlios romantizmo bei pozityvizmo intelektualinės poliarizacijos“ (žr. p. 73). Kitaip tariant, tai, kas kitiems atrodo aišku, šiam tyrėjui nėra jau taip akivaizdu – „reikėtų dar daug ką pasakyti“ (ten pat). Ir tuos savo nuogastavimus Gieda grindžia „punktyriškai“ perpasakodamas naujausius „besikeičiančios daugiakalbės Lietuvos istoriografijos“ darbus, kad ir kokie menki jie būtų (p. 77). Juntamas ir sąžiningas apgailestavimas dėl istoriografinės tuštumos, ir nuoširdus tikėjimas naujomis interpretacijomis. Taigi iš esmės gana tvirtai teigiama, kad pertrūkis tarp Daukanto ir *Auszros* yra ne tiek *istorinis*, kiek *istoriografinis*. Kaip tik šiame knygos paragrafe randame ir puikią *vidinės emigracijos* metaforą (žr. p. 75). Galbūt kaip tik ji geriausiai ir perteikia ne tik mūsų universitetinės dvarininkijos, bet ir paties Daukanto kelią?

Aptardamas šio tyrimo įžangai tokį būtiną tolesnį „nacionalinės istoriografijos ir jos pažintinių interesų klostymosi“ etapą, t. y. *auszrinis*, 1883–1904 m., Gieda ir ši kartą privalo pasukti tradicine – vadinkime ją *daukantine* – linkme. Tokią knygos autoriaus kryptį ir vėl galima suprasti: nors „istorija ir kitos pažinimo sritys (mokslai ir menai) [...] gali suteikti kultūrinės atramos tautinei tapatybei“, sunku nuginčyti kalbos svarbą jos hierarchijoje („Kalbos praeitis ir praeities kalba“, p. 89). Juolab kad autorius nevengia kalbėti ir apie *utilitarią* kalbos paskirtį mezgant ryšį su praeitimi (p. 90). Dar svarbesnės yra Giedos mintys ne tik apie pragmatinio, bet ir tada perdėm *mėgėjiško* intereso istorijai dominavimo priežastis, apie prielaidų profesionalizacijai – tiek vidinei, tiek išorinei – stoką; tai, ką knygos autorius vadina tipiška *istoriografijos be istorikų* būseną („Praeities *prijaukinimo* profiliai 1883–1904 metais“, p. 78; „Filosofijos daktaro inicijuota diskusija“, p. 140). Dėl pastarosios formuluotės būtų galima ginčytis, juolab kad šie žodžiai nededami į kabutes. Vargu ar XIX a. pradžios istorikui galima taikyti XIX a. pabaigos apibrėžimus. Bent jau man daug labiau tinka kitas knygos autoriaus suformuluotas 1883–1904 m. istoriografijos apibrėžties – „*istorija mums*“ – įvardas („Praeities *prijaukinimo* profiliai 1883–1904 metais“,

⁸ Błachowska 2009. Taip pat žr. rec. šiai knygai: Griškaitė 2013b.

p. 80), priešpastatant jį „istorijai savaime“, t. y. vadinamajai profesionaliajai istoriografijai. Šiaip ar taip, MK autorius skambias ištarmes tarytum kolekcionuoja – kaip, beje, ir daug dėmesio teikia knygos skyrelių (paragrafų) pavadinimams, ir tai anaip tol nėra priekaištas – atvirksčiai, pagirtinas ir sektinas pavyzdys.

Taigi šis skyrius, kad ir kokia plati būtų dalyko istoriografija, parašytas turint galvoje pačius svarbiausius anuometės pragmatinės ir didaktinės istoriografijos orientyrus: ne tik jau aptartą atidą kalbai, bet ir tautai ir jos praeities siužetams, lenkakalbės raštijos autoritetų atranką ir išskirtinį dėmesį lietuviškiems raštams („Lietuvos praeities pamėgimo versmės“, p. 90–96). Žinoma, nebuvo užmiršta ir neatskiriama visų tautinių judėjimų dalis – etnogenezės klausimų sprendimas („Kilmės ir etnogenezės rūpestis“, p. 97–99), kaip ir „tikrosios istorijos“ paieškos su visais teminiais jos komponentais („Valstybingumo, kautynių ir kultūros kūrimo istorija“, p. 99–100). Autorius puikiai susidorojo ir su uždaviniu „rasti istoriografijos“ 1890 m. Jono Šliūpo literatūros istorijoje. Gal tik pasigedau didesnio dėmesio šliūpiškajam kontekstui – pavyzdžiui, pasvarstymo apie galimas „lenkiškas įtėkmes“, kaip antai apie Julijono Bartoševičiaus ir ypač Vladislavo Sirokoslės kiek anksčiau rašytas *anaip tol ne tik literatūros* aptarčiai skirtas lenkų literatūros istorijas („Istorija literatūros istorijoje“, p. 102–103). Su šiuo paragrafu labai dera ir lietuvių tautiniam judėjimui taip būdingo istorijos ir literatūros artumo (autorius tai vadina žanriniu sinkretizmu) ir jo svarbos prijaukinti praeitį aptartis („Patriotinė ir istorinė poezija bei proza“, p. 103–105). Logiška viso to seka – ir akcentas į istorinės dramos reikšmę, apskritai teatro vaidmenį lietuviškajai propagandai: „Istorijos aktualumas tautiniame projekte panoros pasitelkti dar vieną galimą savo raiškos, retorikos, emocijos ir įtikinimo komunikacinę erdvę – laiko vaizdiniai, praeities patirtys ir išgyvenimai, herojai ir antiherojai buvo *iškviesti į sceną*“ („*Suvaidintos istorijos* ištakos“, p. 107). Juolab pagirtina, kad MK autorius tiek daug dėmesio teikia istorijos vizualizacijos svarbai modernaus lietuvių nacionalizmo programoje („Vizualios istorijos ilgesys“, p. 107–108). Minėjau, kad šie knygos paragrafai nėra didelės apimties, tačiau kartu sudėjus jie kuria įtaigią lietuvių tautinio judėjimo *panoramą* ir savo šviežumu netgi lenkia paskutinį, daug didesnį, šio skyriaus tekstą, skirtą nacionalinio judėjimo istoriografijos ir politikos ryšiui („Praeities vaizdiniai ir politika“, p. 108–115). Kitaip tariant, kad ir koks mėgėjiškas, o tam tikru požiūriu net ir *plagiatyvus*, būtų buvęs šis lietuvių nacionalinės istoriografijos tarpsnis, jo aptartis buvo tiesiog būtina – kaip 1904–1915 m. laikotarpio *preliudija*, pagaliau kaip žinojimas „iš kur mes atėjome“.

Tačiau akivaizdu ir tai, kad pirmoji MK dalis nebuvo rašoma lengvai. Sunku suturėti tokią chronologiškai ilgą ir dalykiškai margą medžiagą, maža to, ieškoti (ir nebūtinai rasti) istoriografijos profesionalizacijos ženklų. Galbūt todėl daug lengviau skaitome antrąją knygos dalį, kuri jos autoriui, bent jau šiuo požiūriu, buvo dėkingesnė. Žinoma, Gieda savo tyrimą galėjo ir dar „palengvinti“ – nueiti tradiciniu, t. y. instituciniu keliu, apžvalgą pradėti nuo 1907 m., kai buvo įkurta Lietuvių mokslo draugija (toliau – LMD). Tačiau, kaip minėta, tyrėjas pasirinko ne visai įprastą 1904–1915 m. laikotarpį. Iš pirmo žvilgsnio – turint galvoje pirminę datą – „išsikovoti“ vos

keleri metai, tačiau kaip tik jie MK autoriui ir duoda galimybę ne tik savaip pažvelgti į lietuviškos spaudos tradiciniu raidynu atgavimą – kaip į tam tikrą „kultūrinio gyvenimo laisvėjimo pradžios horizontą“, bet ir savo tyrimui pritaikyti tokį gyvybinį „kartų kaitos aspektą“, juolab kad minėtosios datos įrėmina ir svarbiausių būsimų Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universiteto) istorikų profesionalų, kaip antai: Mykolo Biržiškos, Augustino Janulaičio ir Augustino Voldemaro, *jaunystės* metus („Kodėl 1904–1915 m.? Žvilgsnis į Lietuvos istoriografijos periodizaciją“, p. 124, 123, 121). O tai ir manifestų metas. Žinoma, MK autoriui šis faktas labai svarbus, todėl praleisti tuos metus – tiesiog neleistina (p. 121). Juolab kad vedamas *skaičių magijos* randa ir daugiau argumentų: 1904 m. Totoraitis Fribūre apgynė istorinės tematikos darbą apie karalių Mindaugą, Plimute pasirodė pirmasis Šliūpo veikalo *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* tomas, o Šenandoa išėjo pirmosios Vinco Pietario *Algimanto* – pirmojo istorinio romano lietuvių kalba – dalys. *Manifestuojančiai monografijai* labai svarbus ir kitas šia data paženklintas faktas – Janulaitis kaip tik tada išverčia ir Bitėnuose paskelbia Karlo Marxo ir Friedricho Engelso *Komunistų partijos manifestą* (p. 124). Ir vis dėlto šiame kontekste keistokai atrodo galinė, 1915-ųjų, data. Nors Gieda ir tais metais randa įdomių „permainingo, konfliktiško, o kartu ir kūrybingo laikotarpio (o gal net amžiaus?)“ nacionalinės istoriografijos pavyzdžių, kaip antai Prano Dovydaičio ketinimą *Vilties* laikraštyje kurti naują nuolatinį skyrelį „Lietuvos istoriografijos veikalų kritika ir bibliografija“, priešingai nei anksčiau, jam tai tik „kelios atskiros, individualios iniciatyvos“ (p. 124, 126). Maža to, šį kartą knygos autoriui *svarbiu faktu* tampa ne tik tai, kad „1914 m. *šūvis Sarajeve* Lietuvą *de facto* pasiekė 1915 m.“, bet ir anksčiau sukritikuotas vadinamasis institucinis (sic!) dėmuo, t. y. tai, jog nuo 1915 m. nefunkcionaliai tapo ir LMD (p. 125, 126). Žvelgiant dar toliau, apskritai kyla klausimas dėl šios *kovos dėl datų* prasmės. Tai, kad Lietuvą karas realiai pasiekė 1915-aisiais, anaip tol nereiškia, jog karo dar nebuvo to meto visuomenės, o siaurąja prasme – ir istorikų (taip pat tų, kurie priklausė LMD) galvose. Tai lygiai tas pat, kai nepaisydami *bendros* lenkų ir lietuvių kovos, mes dažnai ir 1830–1831 m. sukilimą pradėdame skaičiuoti tik nuo 1831-ųjų, t. y. tik nuo konkrečių veiksmų Lietuvos teritorijoje. Kaip negali būti „mūsų“ ir „ne mūsų“ sukilimo, taip šiuo atveju negali būti ir „mūsų“, ir „ne mūsų“ karo. Tačiau kad ir kaip keistai atrodytų ši galinė data, toliau dėstydamas savo mintis knygos autorius daugiau nei argumentuotai įrodo, jog *tikroji* Lietuvos istoriografija pradėjo formuotis anksčiau nei nuo 1918 m. vasario 16 d., kitaip tariant, kad ir 1904–1915 m. laikotarpyje galima rasti ir „*ašinių idėjų*“, ir „tam tikrą kritinį Lietuvos istoriografijos ilūžį“, ir naujo santykio su Lietuvos istorija genezės užuomazgas (p. 119, 122).

Galima pritarti Giedos teiginiui, kad pagrindinis – *revoliucinis* – šio laikotarpio veikėjas buvo LMD, kuri nors ir turėjo tik vieną kitą „tikrą istoriką“ – nes „dar nebuvo tokių drašuolių, kurie išdrįstų save be išlygų vadinti istorikais“ („Istorikų [ne]atsiradimo socialinės potekstės“, p. 135), kas, beje, pasakytina ir apie to meto Vilniaus mokslo bičiulių draugiją (sic! platesnė šios institucijos aptartis tyrėjui būtų buvusi labai paranki), vis dėlto „kūrė deramas prielaidas Lietuvos istoriografijos akademi-

zacijai ir akademinėi socializacijai“ („Revoliucinio laikotarpio iššūkiai“, p. 133). Tačiau kad ir kokia „mėgėjiška“ būtų buvusi XX a. pradžios istoriografija (taip pat vadina-
moji institucinė, t. y. tarpstanti LMD aplinkoje), MK autoriui pavyko parodyti jos
„kitoniškumą“, palyginti su ankstesne, „aušrine istoriografija“ („Istorikų [ne]atsiradimo
socialinės potekstės“, p. 137). LMD narių veikloje – tiek esamų, tiek būsimų – Gieda
įžvelgia ir archyvinio darbo, ir mokslinės polemikos, ir apskritai „teorinio ir meto-
dologinio istoriografijos plano svarstymų aktyvinimo“, istorijos profesionalizacijos
ir institucionalizacijos klausimo kėlimo užuomazgas (Totoraitis), t. y. norą „parody-
ti – kaip tai *daroma moksle*“, pagaliau nutraukti „*istoriografijos be istorikų tradiciją*“
 („Idėjinės profesionalizacijos šaltiniai“, p. 140; „Filosofijos daktaro inicijuota disku-
sija“, p. 140–141). Taiklus ir knygos autoriaus pateiktas faktas (pavyzdys) apie stu-
dento Voldemaro perskaitytą pranešimą tada dar labai reta – lietuvių istoriografijos –
tema pirmajame visuotiniame LMD suvažiavime 1907 m. („Idėjinės profesionaliza-
cijos šaltiniai“, p. 138). Šio dalyko autorius plačiau neišplėtoja, tačiau tai ir vėl rodo
1907-ųjų datos (sic!) – kaip labai esmingos „*moksliškJėjančios istorijos*“ („Filosofijos
daktaro inicijuota diskusija“, p. 146) istorijai – svarbą. Šią esminio santykio su isto-
rija kaitą Gieda perteikia ypač įtaigiai:

Negana to, dabar tai jau reikėjo atlikti pasitelkiant *mokslinės istorijos* formatą: be per-
dėto poetiško praeities heroizavimo ir idealizavimo bei išankstinio pragmatiško nu-
siteikimo, tačiau su deramu kritiškumu ir *emociniu šaltumu*. Žinoma, nusitaikant į
paskutines moksliskėjimo keliu žengiančios XIX a. Europos madas, reikėjo nuorodų
į pirminius šaltinius, savo pozicijos argumentavimo, įrodymų ir aiškių išvadų. Žvilg-
čiojant į pažangias europinės ir carinės, ikirevoliucinės Rusijos istoriografijos patirtis,
siekiama parodyti daugiau dėmesio ir tokiai istorijai, kokia „ji buvo iš tikrųjų“. Būtent į
tai ir orientavosi atgimstanti profesionalioji lietuvių istoriografija („Revoliucinio lai-
kotarpio iššūkiai“, p. 128).

Šią citatą pateikiau neatsitiktinai – MK autoriaus ironija čia labai tinka – tik taip
įmanu perteikti šį radikalų lietuvių nacionalinės istoriografijos lūžio momentą, kai
„nusitaikiusiems racionalizuoti praeities tyrinėjimus, žinoma, reikėjo kiek artimiau
pažvelgti į istorijos ir metodologijos problematiką, tiek, žinoma, į europines istorio-
grafijos patirtis“ („Kaip tirti ir rašyti istoriją? Istorijos supratimo konceptualizacija“,
p. 147–148). Todėl Gieda ne tik savo skaitytoją, bet ir pirmą kartą lietuviškai prabil-
ti besirengiančią *istoriką* kaip profesionalus gidas vedžioja po pačias populiariausias
surimtėjusios ir didžiulėms reformoms besirengiančias europietiškosios (vokiškosios)
istoriografijos pasaulio vietas, – pradedant Leopoldu von Ranke su jo kultiniu už-
keikimu *wie es eigentlich gewesen*, ir baigiant Johannu Gustavu Droysenu ir Ernstu
Bernheimu su jų *kilniaisiais* istorikos uždaviniais ir *įtakingaisiais* vadovėliais apie isto-
rijos metodą. Bet daugiausia žavesio šiam *metodologiniam* pasakojimui suteikia
deramai atiduota pagarba mūsų kukliems „europiečiams“ – Gottfriedui Ernstui Grod-
deckui ir Leleweliui, ypač pastarajam: „Šiuo požiūriu aišku, kad ir Lelewelio lekcijoms
skirtas istorikos variantas pirmiausia akivaizdžiai rodo ankstyvą pastangą gyventi

vienu ritmu su pažangiomis europinėmis istorikų edukacinėmis praktikomis“ (p. 146–147, išn. 114; „Istorikos pokyčiai Europoje: dvi tradicijos“, p. 151). Knygos autoriui labai svarbi ši *garbinga* Lietuvos istorijos istorija – kad ir kokia menka būtų Lelewelio knygelė – tiek savo apimtimi, tiek savo įtaka europinei istoriografijai. Svarbiausia – „pastanga gyventi vienu ritmu“. Mano galva, ši ištarmė puikiai tinka ne tik Leleweliui konkrečiai, bet ir visai vadinamajai Vilniaus universiteto istorijos mokyklai apskritai, kad ir kokia kukli ji būtų.

Todėl ir kitos metodologiniam *pragmatinės ir savamokslės* aušrinės istoriografijos persiorientavimui *į kritiškai orientuotą* istoriją skirtos knygos dalys yra pasakojamos sąsajomis su Vakarų istoriografijos autoritetais, pirmiausia – Bernheimu, kurio darbai, kaip įtikinamais pavyzdžiais parodė Gieda, imponavo anaip tol ne tik Voldemarui ir Ivinskiui („Ernstas Bernheimas ir istorikos autoritetų traktavimo problema“, p. 160–161). Maža to, „vienoks ar kitoks santykis, nuoroda į Bernheimo darbus ilgainiui tapo tam tikru *gero tono* ženklu, moksliskumo ir mokslinio etalono siekiamybe“ („Ernstas Bernheimas ir istorikos autoritetų traktavimo problema“, p. 163). Kitaip tariant, „*Bernheimio Bibliją*“ cituoti arba bent jau nurodyti disertacijų literatūros sąrašuose *buvo privalu*. Tai buvo „savotiška studentams istorikams skirta abėcėlė, idėjinė ir techninė pa(si)rengimo istoriko darbui mokykla“ (p. 163, 164). Šiame kontekste labai tiktų MK autoriaus kiek anksčiau cituota Edwardo Halletto Carro ištarmė apie „stebuklinguosius“ žodžius *wie es eigentlich gewesen*: „Jie buvo kartojami kaip užkeikimas, kurį žmonės sugalvojo tam, kad išvengtų varginamos pareigos mąstyti patys“ („Istorikos pokyčiai Europoje: dvi tradicijos“, p. 150). Ar ne kas nors panašaus nenutiko ir privalomajam Bernheimui? Giedai šis chrestomatinis vokiečių metodologas – tarsi lakmuso popierėlis Lietuvos „istorikos atgimimui“, istoriografijos „moksliškėjimui“ užčiuopti („Ernstas Bernheimas ir istorikos autoritetų traktavimo problema“, p. 163). Todėl neatsitiktinai Bernheimas tampa svarbiausiu šios knygos dalies herojumi. Maža to, kaip tik *dėl Bernheimio* vis ryškesnius kontūrus įgyja ir bene pagrindinis lietuviškasis MK herojus – Voldemaras. Kaip tik *dėl Bernheimio* Gieda išrutulioja ir bene labiausiai intriguojantį tyrimo klausimą: „Augustinas Voldemaras: arogantiškas išsišokėlis ar reflektyvus kritikas?“ (p. 166). Tiesiog puiki šiame *bernheimiškame* kontekste ir knygos autoriaus atlikta Voldemaro recenzijos apie *tautiškai patriotinę* ir *poetinę* trečiąją Maironio *Lietuvos istorijos* (1906 m.) laidą analizė (p. 166–171). Tiesiog puiki ir ši MK perskaityta *voldemariška ir bernheimiška* smulkmena – pasirodo, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugoma „Voldemaro autografuota 1905 m. leidimo Bernheimio knyga“ („Ernstas Bernheimas ir istorikos autoritetų traktavimo problema“, p. 163, p. 161, išn. 172). Kaip tik *dėl Bernheimio* knygoje skleidžiasi ir toks svarbus kartų santykis, juolab kad Giedai negana tik Voldemaro pavyzdžio. Todėl tokie ryškūs monografijoje kiti du jaunieji Jono Basanavičiaus, Maironio ir Šliūpo kartos kritikai – Janulaitis ir Biržiška. Žinoma, griežčiausias dėl senosios istorikų kartos, kuri stengėsi „lietuvius paversti *centrine figūra* pasaulio ir Europos istorijoje“, yra ironiškasis Janulaitis („Augustino Janulaičio pamfletas, kritika ir scientizmas“, p. 182). Tačiau dėl iki šiol Lietuvos istoriografijos istorijoje neanalizuotų Biržiškos rašinių

naujai skleidžiasi ir jo asmenybė – ne tik kaip kovotojo su ankstesniais patriotinės istoriografijos prietarais, bet ir kaip tyrėjo, ieškančio *tikrosios* lietuvių literatūros istorijos („Mykolo Biržiškos programiniai ir kritiniai tekstai“, p. 171–182). Kitaip tariant, ir šių vyrų darbuose Gieda užčiuopia „tam tikrus *istoriografinius manifestus*“ („Kritika, polemikos, manifestai: naujoji istorija vs patriotinis patriotizmas“, p. 165). MK autoriui svarbu ne tik nurodyti šiuos „kritinės minties įsiskverbimo“ ir istorikų transformacijos pavyzdžius, bet ir konstatuoti, *kada* tai įvyko („Istorikos atgimimo kontekstas“, p. 157). Atsakymas labai aiškus – toji pradžia – tai „įstabusis dešimtmetis“, 1904–1915-ieji („Augustino Janulaičio pamfletas, kritika ir scientizmas“, p. 188). Maža to, istoristinė-kritinė istorijos tyrimų programa, kuri Lietuvoje pasirodė vėlyvojo istorizmo pavidalu, iš esmės vyravo visą XX a., todėl tai ir „šiandienos ištakos“ („Mykolo Biržiškos programiniai ir kritiniai tekstai“, p. 187). Šie žodžiai esmingi – jie rodo, kaip svarbu MK autoriui buvo apčiuopti ir išgryninti šį kaitos momentą.

Istorijos mokslo profesionalėjimui tarpukario universiteto laikotarpiu – lengviau, nes yra ir katedros, ir etatai, ir mokslo leidiniai („Signatarai ir istorija“, p. 194). Autoriui nereikia specialiai ieškoti nei *tikros (normalios)* istorijos, nei *tikrų (normalių)* istorikų. Tačiau ir šį laikotarpį Gieda nori pateikti *savaip* – ne taip, kaip rašyta *kitų*. Kaip minėta, jis ieško naujos periodizacijos – taip atsiranda 1929-ųjų data. Skaičiuoja. Antai susumuoja, kad vasario 16 d. Nepriklausomybės deklaraciją pasirašė dvidešimt vyrų, iš kurių net vienuolika buvo parašę didesnius ar mažesnius darbus iš istorijos srities (p. 195). Suskaičiuoja ir istorikams svarbias universiteto katedras („Katedrų laikai universitete ir istorijos katedros“, p. 212–213), ir jų studentus („Studento istoriko portretas“, p. 213–214; „Pirmieji istorijos studijų absolventai – eskizas interpretacijai?“, p. 214–220). Ieško naujų archyvinių duomenų ir pateikia naujas interpretacijas („Karo ir politikos sužadintos naujovės. Petro Klimo keliai“, p. 197–202; „Šveicariškas intarpas“, p. 202–205). Mėgina kitaip pažvelgti ir į garsias lietuviško istorijos pasaulio asmenybes; vyrus, kurie jau galėjo istorijai skirti *beveik visą savo laiką* („Mes įkūrėme lietuvišką Universitetą“. Institucionalizacijos impulsai ir charakteris“, p. [192]). Ypač rūpi istorijos mokslo teoriją ir metodologiją dėstę profesoriai, t. y. tie, kurie, išėję į auditoriją, turėjo „pasakyti studentams istorikams, kas yra istorija iš *tikrųjų*“ („Istorikos kaita ir neatidėliotinas poreikis“, p. 223).

Ir šiame kontekste svarbiausias yra Voldemaras – pagrindinis ir visos monografijos herojus. MK autoriui imponuoja ši keistokai interpretuota ir *tebeinterpretuojama* asmenybė („galima sakyti, kad sovietmečio darbuose *nepakęsti* Voldemaro buvo gero tono ar tiesiog gerbtino ir tinkamo politinio apsisprendimo rodiklis“; „Teorinio askevizmo įveikos horizontas“, p. 251, išn. 283), todėl jaučia pareigą *atkurti* istorinę tiesą, o tiksliau – sugriauti mitą apie Voldemaro *sulaužytą* jaunystėje duotą priesaiką tapti *geriausiu* Lietuvos istoriku. Todėl šiam vyrui skirtas tekstas – tarsi knygos epicentras. Tyrėjas neslepia atradimo džiaugsmo ir akivaizdaus palankumo *prašmatniajam* savo kūrinio herojui. O tai, *kaip* Gieda pristato intelektualinę jo biografiją, daro įtikinamą tiek Gedimino Rudžio, tiek Selenio darbų *Voldemaro tema* kritiką („Augustinas Voldemaras: tarp kritinės istorikos pažiūros ir istorijos atnaujinimo“, p. 224–225; 244, išn. 257).

Žinoma, šis „sintetinės orientacijos, bendresnio pobūdžio, o kartais ir netradicinio traktavimo“ nestokojantis istorijos teoretikas ir metodologas, apskritai kovotojas prieš senąją istoriografiją, MK autoriui ir *labai tinka* („Studijos Peterburge: tarp klasikinės filologijos, antikos istorijos ir istorijos teorijos“, p. 231). Tačiau akivaizdu ir kita – ne vienas šio vyro intelektualinės biografijos faktas ir pačiam Giedai buvo malonus atradimas. Čia minėtina ne tik Voldemaro studija *Universitetas ir mokslas* (1925 m.), kurioje pirmą kartą apžvelgiami ir susumuojami Vakarų istorikos kontekstai, 1925–1926 m. pristatyti ir gyvai – *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* kurse studentams, bet ir jo dalyvavimas *modernaus istorijos mokslo forume* – Henri Berro organizuotame Tarptautiniame sintezės centre (*Centre international de synthèse*) („Istorijos ir filosofijos jungtys“, p. 225–230; „Integruoto žinojimo prioritetas: narystė Tarptautiniame sintezės centre [1925]“, p. 238–243; „Teorinio asketizmo įveikos horizontas“, p. 243–253). MK autoriui ypač imponuoja pastarasis, anksčiau niekada neakcentuotas (sic!) faktas, kuris suteikia „ne tik tam tikro išskirtinumo Voldemaro biografijai, bet ir savotiškos garbės jaunam prieškarinio Lietuvos istorijos mokslui“ („Integruoto žinojimo prioritetas: narystė Tarptautiniame sintezės centre [1925]“, p. 241). Taigi Giedos knygoje Voldemaras tampa ir išskirtiniu istoriku, ir išskirtiniu XX a. intelektualu. MK autoriui šis vyras – ne tik atradimas, bet ir sektinas pavyzdys, todėl ir pats kuria *idealiojo istoriko* modelį; istoriko, kuris yra atviras naujoms praeities tyrimo ir sintetinio žinojimo paieškoms, o svarbiausia – pasisako prieš tiesmuką empirizmą ir *fakto vergiją* („Istorijos ir filosofijos jungtys“, p. 227; „Teorinio asketizmo įveikos horizontas“, p. 249–251 ir kt.). Giedai labai reikia *savo rankose* palaikyti net ir Voldemaro asmeninės bibliotekos knygas – istoriko biblioteka istoriografijos istorikui yra daugiau nei svarbi. Todėl ši monografijos dalis tiesiog pulsuoja gyvybe, pažinimo ir atradimo džiaugsmu.

Visai kitokia Jonui Totoraičiui skirtos knygos dalies atmosfera – šio profesoriaus Teologijos-filologijos fakultete skaitytą *Istorijos metodo* kursą su trimis dėmenimis – euristika, kritika ir sinteze – Gieda aptaria išsamiai ir solidžiai, tačiau be ano entuziazmo, kurį taip jaučiame Voldemarui skirtuose paragrafuose. MK autorius giria Totoraitį už pagarbą „euristiniam, archyviniam, archeografiniam darbui“, nuorodas į tiesiog privalomą istorikui kritišką požiūrį į šaltinius ir objektyvumą („Euristika“, p. 265–267; „Kritika“, p. 267–268), tačiau gana šaltai žvelgia į profesoriaus patarimus, *kaip* mokslo darbe turi būti *dėstomi*, t. y. sintetinami, faktai. Totoraičio ištikinimu, istorikui nėra būtina rašyti *gražiai*: „gražios formos davimas, meno kūrinių rašymas nėra ypatingas istoriko uždavinys“ („Sintezė – Interpretacija – Dėstymas“, p. 270). Viena vertus, Giedai džiugu, kad būsimą *istoriką profesionalą* išspraudus į metodologinius rėmus ir nurodžius ką, kaip ir *su kuo* jis turi tai daryti (taikli *įrankių dėžės* metafora), istorijos mokslas tarytum sulyginamas su kitais mokslais, *susolidinamas* ir *susavarankinamas*, antra vertus, apmaudu, kad tuo pat metu jis ir *nuliteratūrinamas*, *nufilosofinamas* ir *suamatininkinamas*: „Tam tikras atsiribojimas tiek nuo senosios literatūrinės istorijos, gyvuojančios retorikos ir literatūros prieglobstyje, tiek nuo filosofinių klausimų (*kritinę istorijos filosofiją* daugiausia plėtojo filosofai), tapo savotišku autonomijos ir istorikų cechinės tapatybės ženklų“ („Istorijos metodologijos užrašų

[1929] istoriografinė potekstė“, p. 274). Tačiau galbūt svarbiausia šaltėsnės Totoraičio *Istorijos metodo* recepcijos Giedos monografijoje priežastis slypi jo teorijos *neoriginalume*: knygos autorius įtikinamai įrodo, kad šis kursas iš esmės buvo dėstomas pagal 1924 m. Rėgensburge išleistą antrąją Alfredo Federio vadovėlio *Lehrbuch der historischen Methodik* laidą: „Akivaizdus ryšys tarp autorių svarstymų matosi netgi iš to, kad abiejuose darbuose pateikiamos vienodos traktuotės, akcentai ir pavyzdžiai“ („Ryšys su Alfredo Federio *Lehrbuch der historischen Methodik*“, p. 271). Žodžio *plagiatas* nevartoja, pasako tai kitaip, bet taip subtiliai, kad efektas tik dar didesnis – nes priešingai, nei mokė Totoraitis, MK autorius rašo *gražiai*.

Tiesiog *gražiai* rašo ir apie du emigrantus iš Rusijos – istorijos teoretikus Pavelą Gronskį ir Levą Karsaviną, ypač pastarąjį („*Žinojimo migracijos* fenomenas: Rusijos istorikai Lietuvoje“, p. 276–302). Kaip ir prieš tai Voldemaras, Karsavinas šioje knygoje įgyja visai kitą koloritą, trumpai tariant, tai, kas kitų tyrėjų buvo pristatoma „kaip savotiškas *keistumas* ar net *trūkumas*“, kaip Lietuvoje jį ištikusi „istorinių pažintinių interesų krizė“, pagaliau kaip jo „*nuistorėjimas*“, Giedos pateikiama, ir pateikiama įtikinamai, kaip akivaizdus *privalumas* („*Maestringumo* ištakos“, p. 287–289). MK autoriui imponuoja šio *praktikuojančio istoriko*, o kartu ir *istorijos teoretiko*, filosofinis užmojis („Nuo *Введение в историю* [1920] prie *Istorijos teorijos* (1929). Levas Karsavinas“, p. 281; „*Maestringumo* ištakos“, p. 289). Todėl išsamiai aptaria Karsavino *Istorijos teoriją*, išryškina *giluminius* ir jį patį dominančius istorinio tyrimo klausimus, iš kurių bene svarbiausias yra šis: „*Kaip apskritai įmanoma pažinti svetimą psichinį procesą?*“ („Mąstymas apie istoriją: nuo ko pradėti?“, p. 297). Karsavino atsakymas, kad istorinius procesus galima pažinti tik „susigyvenant arba išigyvenant juose, įsijaučiant“, regis, labai tinka ir čia recenzuojamos knygos autoriui, kuris Lietuvos prieškarinio istoriką rekonstruoja labai *susidraugavęs* ir su pačiais to meto istorikais, ir su jų kūriniais – „susigyvenimas guli istorinio galvojimo pagrinde“ (ten pat). Kaip tik dėl šios priežasties pasakojime apie Karsaviną *nuistorėja*, taip pat tik gerąja prasme, ir pats MK autorius („pažįstančiojo subjekto supanašėjimas su pažįstamuoju“, p. 298). Ir dar. Šis puikus monografijos intarpas apie *šviesiuosius* rusų istorikus Lietuvos moksle norom nenorom verčia juos lyginti su anais, kiek ankstesniais figūrantais, vilnietiškais jų kolegomis, – *archeografais, senamuziejaininkais ir viešabibliotekininkais*. Lyginti, žinoma, pastarųjų nenaudai.

Nepaisant tokių išpūdingų pavyzdžių, Giedos išvada dėl prieškarinio istorikų įdirbio istorikai negailestinga – teorinių-metodologinių tekstų vis dėlto parašyta gana mažai („Istorinio metodo imperija“: *École Méthodique* Paryžiuje ir Lietuvoje“, p. 305). Į klausimą, kodėl taip atsitiko, MK autorius atsako savitai – tiesiog *chirurgiškai* nagrinėdamas prancūziškąją *Metodinę mokyklą* ir jos idėjų recepciją Lietuvoje. Todėl atsakymas įtikinamas ir logiškas – besiformuojančiai profesionaliajai Lietuvos istorikų mokyklai tokiems tekstams nebuvo poreikio – „egzistavo *kažkas*, kam tam tikru metu buvo kolektyviai ir nuosekliai pritariama, todėl iš esmės ir nebuvo išskirtinio ilgalaikio platesnių teorinių-metodologinių diskusijų ir apmąstymų poreikio“ („Neišvenigiami *istoriografijos* be *istorikos* teoriniai užnugariai“, p. 310). Tas *kažkas* – tai daugiau

sia prancūziškosios ir vokiškosios istoriografijos metodologijos mokyklų suformuotos nuostatos, kurių esminė mintis buvo kōvos už *mokslinę* vadinamą istoriją („Metodinės mokyklos pamatinių prielaidų atgarsiai ir sąryšiai su Lietuva“, p. 319). Kaip visada, MK autorius preciziškas ir pagal išgales objektyvus, tačiau kartu ir kritiškas – žvelgiant iš XXI a. perspektyvos sunku pritarti ne tik istorijos *nufilosofinimui* ir *nuliteratūrinimui*, bet ir *hiperkritiniam* prieškario istorikų požiūriui į ankstesnę istoriografiją; kitaip tariant, kad ir kaip būtų paradoksalu, nėra lengva konstatuoti, jog diplomuota ir standartizuota Lietuvos istoriografija iš esmės „praranda savarankumą“, tapdama „istorinio metodo imperijos“ dalimi (p. 327–329).

Minėta, kad šios monografijos kulminacija – Voldemarui skirti paragrafai, tačiau akivaizdu ir kita – daugiausia *širdies* įdėta į paskutinę knygos dalį „Išbandymų ir brandos dešimtmetis“. Akivaizdu dar ir tai, kad rašydamas šiuos skyrius knygos autorius negalėjo nejausti emocinės įtampos – juk analizuota ne tik *karta*, bet ir *prarastoji* karta (jeigu apskritai toks „terminas“ vartotinas, ypač *Lietuvos atveju*). Nors vis dar manau, kad rašant apie istorijos istoriją, ypač istorijos metodologiją, *kartōs kaip atskaitōs* rinktis yra labai slidi ir kad tokiu tašku turėtū būti *programinio* teksto, o ne istorikų kartos *studijų baigimo* metai (juolab kad Gieda pateikia daugiau nei *tam tinkantį* pavyzdį – Povilo Štuopio straipsnį „Mūsų istorija“ (sic!), atitinkantį visus *programinio* teksto elementus); nors ir pats autorius tarytum intuityviai jaučia savo pasirinkimo trapumą („Teoriškai vienai istoriografinėi mokyklai ar kryptčiai dažnai priklauso įvairių kartų atstovai – istoriografijos raidoje tai ir yra esminis bet kokios mokyklos ar kryptties tęstinumo pagrindas“, „Kartų tyrimo vertė istoriografijoje“, p. 336); nors pagaliau matome ir dar vieną 1929-uosius ženklinantį įvykį – kaip tik tada (sic!) įkurta Lietuvos istorijos draugija, „subūrusi nemažą dalį profesionalių Lietuvos istorijos tyrinėtojų“ („*Jaunųjų istorikų* kartos teorinės ir metodologinės steigtyš“, p. 333, išn. 7), tokią MK autoriaus poziciją gerbiu – nes kiekvienas rašome *savo istoriją*. Juolab kad savo pasirinkimą Gieda argumentuoja ne tik solidžiai, bet ir vėl *tiesiog gražiai*: „Bet kuriuo atveju, kai kuriuos tekstus subtiliai vienija maištingumo idėja ir retorika. Su šios kartos pasirodymu Lietuvos visuomeninio gyvenimo arenoje dešimtmečių sandūroje Klėja dar kartą manifestavo kovą už savo teises“ (p. 333). O *gražumo*, teksto estetikos, meniškumo ir kūrybiškumo *labai reikia*, nes tik *kokybiškas* pasakojimas gali būti ekspansyvus: „istorijos sumokslinimo kaina mažėja visuomeninis interesas (plačiaja prasme) istorijai“ („Maišto iniciatorius – Povilas Štuopis“, p. 346). MK autorius šią mintį skleidžia labai ryškiai ir visai ne „drauge“ su *epigoniškuoju* Šapoka, o su *tikruoju* to istorikų maišto iniciatoriumi – Štuopiu. Kaip ir su „autoreflektuojančiu visuotininku“, Ivinskio bičiuliu Juozu Jakštu, išvelgusiu „tam tikrą panašumą tarp istoriko ir menininko literato intelektualinių pastangų ir orientacijų“ („Juozas Jakštas kaip istorijos teoretikas: „Vertybės istorijoje“ (1934)“, p. 366). Taigi Gieda ir šį kartą viską sustato savaip – jo paties idealieji herojai nėra nei vadovėliniai, nei chrestomatiniai. Kitaip tariant, MK autorius ir pats maištauja. Savitai sukyla net rašydamas ir apie LMD – turiu galvoje „antro po Basanavičiaus“ jos nario Janulaičio vertinimą, kuriam, mano galva, vykusiai

pritaiko Roberto Mertono sugalvotą „Mato efekto“ moksle formulę, t. y. nuorodą į *Evangelijos pagal Matą* vietą (Mt 13,12–13): „Mat kas turi, tam bus duota, ir jis turės su pertekliumi, o iš neturinčio bus atimta ir tai, ką jis turi“ („Produktyviausias teisininkas ar (ir) istorikas?“, p. 408).

Talpus ir paskutinis šios knygos dalies skyrius „Istoriografijos augimo socialinės potekstės ir sunkumai“. MK autorius lyg žongliruojantis cirko artistas vienu metu mėjo ir gauda pačius įvairiausias jau *suuniversitetinto* ir kitaip *suinstitutinto* Lietuvos istorijos mokslo klausimus ir problemas – pradedant turtėjančiomis istorikų bibliotekomis, stažuotėmis užsienyje, baigiant kokybiškai siaurėjančiu diskursu tautinės problematikos tyrimuose ir akivaizdžiai *tautišku*, maža to, ypatingai *vyrišku*, prieškarinio akademinės istorijos pobūdžiu – pradedant stipendijomis, baigiant mokslinio personalo parinkimu. Ir tarp visų šių problemų ore sklando „su kiekvienais metais besiplečianti nerimo dėmė“, pranašaujanti šioje knygoje papasakoto istorikų pasaulio pabaigą („Buvusio istorikų pasaulio pabaiga?“, p. 448). Bent jau man tekstinė MK dalis baigiasi 452-ajame puslapyje – kartu su jos paskutiniu paragrafu. Tai tarsi puikaus muzikinio kūrinio *kodà* – jo pabaiga. Ir dar tas trylikos iliustracijų su gražiais komentarais blokas – prieš tai patirto skaitymo malonumo reminiscencija (p. [453]–[477]). Todėl visame šio meistriškai parašyto kūrinio kontekste nesuprantu perteklinio knygos „Epilogo“ (p. [479]–488). Dar labiau nesuprantu „R. L.“ (Rūtos Lazauskaitės) inicialais pasirašytų „Redakcinių pastabų“ (p. [489]). Jau pirmieji MK puslapiai rodo, kad ta knyga laužo nusistovėjusias taisykles – ne tik originaliu, subtiliu, bet ir *maištingu* pasakojimu apie to meto istorikų pasaulį, bet ir pačia knygos stilistika – savita jos struktūra bei savita jos kalba. Giedai pavyko pagauti šio išpūdingo laikmečio dvasią, susitapatinti su epocha, o tai duota ne kiekvienam. Todėl šios inicialais „R. L.“ pasirašytos pastabos yra tarytum į dienos šviesą ištraukta prastos kokybės vidinė recenzija, viešai ir rafinuotai parodyta nepagarba knygos autoriui, o iš tikrųjų – redaktoriškas apsidraudimas ir net savitas atgailavimas dėl padarytos nuodėmės. Bet svarbiausia – pats tonas, kurį galima pajauti iš citatos, kurią dėl išvardytų priežasčių galiu dėti tik į išnašą⁹. Nieko panašaus iki šiol nebuvo skaičiusi, o žodžiai „buvo leista“ tikriausiai ilgainiui taps klasikiniu redaktoriaus nepagarbos autoriui pavyzdžiu (laimi, pas mus retai pasitaiko). Neturiu priekaištų dėl knygos gale pateiktos bibliografijos, kuri, kaip teigia „R. L.“, ryžtingai peržengia istorikų cecho slenkstį (ten pat). Žinoma, šis sąrašas yra labai tvarkingas ir labai įvairiakryptis, tačiau

9 Žr.: „Be to, knygos autoriui pageidaujant, kartais sakiniams (ir išvadoms) buvo leista vieniems kitus *sekti*, o klausimams – būti *aštriai* keliamais ar net *užaštrintais*. Šios (vadinamosios) klaidos tekste pasiliko ne dėl autoriaus kaltės ir jo padėjėjų nepastabumo, bet kvestionuojant varžančias ir kalbos vartotojus unifikuojančias taisykles (tuo tarpu laisvė, taip pat ir kalbos, leido

atsirasti keletui naujadarų, kuriuos suras atidžiausi knygos skaitytojai). Kai kurie autoriaus pamėgtų *kalbos formulių* pasikartojimai palikti dėl įsitikinimo, kad tarp teksto redagavimo ir jo perrašymo esama skirtumo; likusią dalį kalbinių netikslumų, žinoma, lėmė vien žmogiškasis ribotumas“ (R. L., „Redakcinės pastabos“), [462]).

kad ir kokia maištinga būtų buvusi knygos dvasia, istorikas į patį priekį turėtų kelti šaltinius – tai nerašyta taisyklė, tarsi *istorikų konstitucijos* preambulė. Juolab kad MK šaltiniai – ne tik spausdinti, bet ir *archyviniai*, naudojami plačiai, ir tai dar vienas nuoširdus pagyrimas jos autoriui.

Šis mano rašinys – tai ne tik mano išpūdis apie knygą, bet ir jos turinio atpasakojimas su keliais komentarais. Dariau tai sąmoningai – ir dėl savo kolegų, kuriems perskaityti MK būtų tiesiog *privalu*, bet kurie šiame bėgančiame pasaulyje vis rečiau turi galimybę tiesiog *mėgautis* tekstu, ypač kai jis tokios didelės apimties. Neminėjau ir necitavau kitų šia tema spausdintų Giedos rašinių, taip pat jo disertacijos, žvelgiau tik į MK – kaip į visumą, į išbaigtą kūrinį, į pastarųjų metų šio istoriko tyrimų *reziumė*. Rašydama stengiausi reklamuoti ir MK stilistiką, todėl ir mano tekste – daug citatų ir kursyvų. Taip atsirado keistokas rašinys – panegirika su *nenaudėlišku* (*šubravcišku*) prieskoniu. Tačiau kaip nėra ir negali būti vienu istorijos šaltinio skelbimo normų, taip nėra ir negali būti recenzijų rašymo taisyklių. *Archivum Lithuanicum* man įrodė, kad *tikra* recenzija gali būti net ir puslapio apimties, o vieno poeto išspausdinta recenzija vienai *mano pačios* knygai – kad gali būti parašyta net ir *eilėmis*. Beje, jeigu mokėčiau eiliuoti, kaip tik tokią recenziją būčiau parašiusi ir MK, nes tai geriausiai atlieptų subtilų ir jautrų jos autoriaus rašymą. Nors MK daug rašoma apie tai, kaip istorija ilgainiui prarado jausmingumą ir tapo *sausu*, bet *tikru* mokslu, emocijų knygoje yra daug. Pasak Balinsio, istoriko profesija – tai *vienatvės* profesija. Labai daug jos jaučiu ir MK, kurioje vyrauja autoriaus pašnekesiai su savimi pačiu – kad ir koks stebėtinai turtingas būtų istoriografinis kontekstas. Bent jau man, šį rašinį rašančiai iš XIX a. Lietuvos istoriografijos tyrimų vienatvės, tai ir įdomiausi knygos puslapiai. Žinoma, kaip ir iš kiekvieno, taip ir iš šio darbo, galima norėti ir *dar daugiau*, kaip antai: stipresnio *vilnietiškosios* istoriografijos – tiek rusiškosios, tiek lenkiškosios – *konteksto* (kas žino, gal ir ten būtų atrastas koks krislas ne tik istorijos, bet ir *istorikos*), kitaip tariant, didesnės pagarbos Lietuvos *istoriografijai be istorikų*, pridurčiau dar – ir *istoriografijai be lietuvių kalbos*, galima norėti dar didesnio akcento prieškarinio istorikų *kasdienai* ir didesnio dėmesio *moterų* humanitarių veiklai (juk ir ant knygos viršelio – ne *Klėjas*, o *Klėja*¹⁰), tačiau kaip ir sakiau savo rašinio pradžioje, pritariu profesoriaus Norkaus žodžiams, kad iš esmės prieš mūsų akis yra tikras *šedevras*. Maža to, pavyzdys, kaip apskritai *istorikui* yra *privalu* rašyti *istoriją*, kad ji – gink Dieve – nepakliūtų į *istorijos rašytojų* rankas.

POST SCRIPTUM. Kol šis rašinys, nors ir parašytas, laukė eilėje spaudai, buvo paskelbta Vasilijaus Safronovo recenzija MK, į kurią dabar tarytum ir *privalu* reaguoti¹¹. Recenzijos, o tiksliau – gražios *impresijos*, autorius labiausiai Giedai priekaištuoja dėl to, kad knygos viršelyje užrašyta 1883-ųjų data iš esmės nėra jo pasakojimo pradžia; kad palyginti su 2013 m. apginta disertacija savo pasakojimą, kurį tada jis pradėjo 1904-aisiais, nukėlė į XIX šimtmetį. Safronovas mato didelius skirtumus tarp laiko-

10 Dar tiksliau – *Klejo*. Žr. *Antikos vardynas*.

11 Safronovas 2018.

tarpio iki 1904–1905 m. ir po 1904–1905 m. Maža to, sako, kad Klėja galėjo manifestuoti daug anksčiau ir kad 1883-ųjų riba gal visai nėra istoriografijos teorijos pradžia¹². Šiai minčiai – kad skirtumų būta ir kad Klėja ne tik galėjo, bet ir tikrai *manifestavo* ir anksčiau – nuoširdžiai pritariu (tai subtiliai nurodžiau autoriui ir savo recenzijoje), gal tik nesuprantu žodžių „ne visų buvo suprasta“ (Kas tie „ne visi“? Ir kas buvo tie, kurie suprato?). Grįsdamas šią mintį Safronovas prikiša Giedai ir etnolingvistinį tautiškumą, ir pernelyg siaurą mentalinę geografiją. Turint galvoje kaip tik autoriaus pastangas eiti *gilyn* į XIX šimtmetį, šie žodžiai yra per griežti. MK autoriui akivaizdžiai imponuoja Daukantas, kuris jam yra ir logiška tąsa į 1883-uosius (priešingai, pavyzdžiui, nei man, kuriai tokia tąsa yra Narbutas¹³). Tačiau gerbiu Giedos pasirinkimą – kad ir koks etnolingvistinis jis būtų. Nes, kaip minėjau ir savo recenzijoje, kiekvienas rašome *savo istoriją*. Savo istoriją parašė ir Gieda, kuriam 1883-ųjų metų data *labai tinka* dėl dviejų priežasčių: *pirma*, kaip tik ši data *ir duoda galimybę* daryti digresiją atgal, t. y. aiškintis, „iš kur mes atėjome“ (o tai autoriui *labai svarbu*), ir *antra*, tie simboliniai skaičiai yra *tiesiog gražūs*. O MK autoriui, kaip jau taip pat rašiau, *labai svarbu*, kad būtų *dar ir gražu* (sic! šiame kontekste tikrai apmaudu, kad MK pasirodė 2017-aisiais, o ne 2018-aisiais!). Akivaizdu, kad *procesai* vyko ir po disertacijos. Todėl ir Giedos išarmė, kad istoriografijos istorija 1883–1940 m. „galėtų būti parašyta visiškai kitaip, nei šioje knygoje“, mano galva, yra ne kuklumo, o tiesiog pastarųjų metų apmąstymų, to paties ėjimo gilyn į XIX a. Lietuvos istoriografijos istoriją, arba Safronovo žodžiais tariant, „noro pamatyti daugiau“ išraiška.

Čia pat galiu reaguoti ir į antrąją recenzijos autoriaus priekaištą MK, kad jos autoriui reikėjo papildyti knygą dar ir tuo, „kaip Lietuvoje rašė istoriją tie, kurie mokė kitus“, kitaip tariant, pasigesta teorijos ir praktikos tyrimo dermės¹⁴. Manau, kad toks pasvarstymas galėtų (jeigu jo apskritai reikėtų) užimti ne daugiau kaip porą trejetą sakinių ir tilpti, tarkime, *Epiloge*. Tai sakau todėl, kad Giedos knygoje svarbu yra ne praktikos, o *manifestas* – pats žodis, *kvietimas, kreipimasis, mintis*. Ir MK ši idėja eina raudona gija. Kita vertus, tai, ką nurodė recenzijos autorius, galėtų būti puiki naujos knygos idėja.

Literatūra:

Antikos vardynas (www.vardynas.flf.vu.lt).

BAÁR, MONIKA, 2010: *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*, New York: Oxford University Press.

BŁACHOWSKA, KATARZYNA, 2009: „Wolny lud na pograniczu światów – dzieje Litwy i Wielkiego Księstwa Litewskiego w ujęciu Teodora Narbutta“, *Wiele historii jednego państwa: obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 90–115.

¹² Safronovas 2018, 384–385.

¹⁴ Safronovas 2018, 385.

¹³ Griškaitė 2013a.

- GRIŠKAITĖ, REDA, 2005: *Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos?*, Vilnius: Eugrimas.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2013a: „Auszra ir Teodoras Narbutas“, *ALt* 15, 191–270.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2013b: [Rec.:] „Katarzyna Błachowska, Wiele historii jednego państwa: obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2009“, *Lietuvos istorijos metraštis 2*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 153–166.
- LASINSKAS, POVILAS, 2004: *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*, Vilnius: Vaga.
- LELEWEL, JOACHIM, 1815: *Historyka tudzież o łatwem i pożytecznem nauczaniu historyi*, Wilno: kosztem A[leksandra] Żółkowskiego, w Drukarni XX. Pijarów.
- Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai*, sudarė Alfredas Bumblauskas ir Nerijus Šepetyš, Vilnius: Aidai, 1999.
- SELENIS, VALDAS, 2007: *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio instituto leidykla.
- SELENIS, VALDAS, 2008: *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais* (daktaro disertacija), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos istorijos institutas.
- SAFRONOVAS, VASILIJUS, 2018: [Rec.:] „Aurelijus Gieda, *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017“, *ALt* 20, 383–386.
- ŠVEDAS, AURIMAS, 2009: *Matricos nelaisvėje*, Vilnius: Aidai.

REDA GRIŠKAITĖ
XX amžiaus istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p.: redahistoria@gmail.com

Gauta 2019 m. vasario 5 d.

ARCHIVUM

Lithuanicum 21, 2019

Leidžiamas kartą per metus / Annual

DAILININKAS

Alfonsas Žvilius

MAKETUOTOJAI

Nijolė Juozapaitienė

Saulius Juozapaitis

REDAKTORĖS

Irena Štikonaitė

Jūratė Sviackevičienė

KOREKTORĖ

Aldona Kaluinienė

Lietuvos
mokslo
taryba

ARCHIVUM *Lithuanicum*

21 tomo (2019) leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA pagal Valstybinę

lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024

metų programą (projekto finansavimo

sutartis Nr. S-LIP-19-12)

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

ARCHIVUM *Lithuanicum*

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva

www.istorija.lt/journals/archivum-lithuanicum/

Tel. (+370 5) 261 44 36

SPAUSTUVĖ / PRINTER

UAB Petro ofsetas

Naujoji Riononių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva

Tel. (+370 5) 273 33 47

2019 12 03

Tiražas 250 egz.